Биография

Улуғ Турсунов

Ўзбек тилшунослигининг кўзга кўринган намояндаларидан бири профессор Улуғ Тошмуҳамедович Турсуновдир. У ЎзССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1965).

Улуғ Тошмуҳамедович Турсунов 1905 йил 9 январда Қўқонда сартарош оиласида туғилди. 1919 йилгача отаси қарамоғида бўлди. 1919—21 йилларда (отаси вафотидан сўнг) Қўқондаги болалар уйида тарбияланди ва шу ернинг ўзида билим олди.

1921 йилдан 1924 йилгача Фарғона область педагогика техникумида ўқиди. 1924 йил майидан 1925 йил 15 июнигача Марғилон шаҳрида ўқитувчилик қилди. 1925—27 йиллар мобайнида Қўқон шақридаги 1-ва 4-болалар уйларида илмий мудир, тарбиячи ва ўқитувчи бўлиб ишлади. 1927 йил июль ойида Фарғона округ партия комитети йўлланмаси билан Ленинград Шарқшунослик ииститутига ўқишга борди, уни 1930 йилда та- момлаб, Ўзбекистон ССР Наркомпроси ихтиёрига келди. 1930 йилдан 1931 йил апрелигача Ўзбекистон Тил ва терминология комитетида илмий ходим ҳамда САГУ педагогика факультетида ўқитувчи бўлиб ишлади. 1931 йил 1 апрелдан 1931 йил сентябригача 10-тоғ ўқчи полкида ҳарбий хизматда бўлиб, Тожикистондаги Иброҳимбек босмачи тўдаларини тугатишда қатнашди. Армиядан қайтгач, Ўзбекистон Наркомпроси қошидаги Тил ва терминология комитетида илмий ходим ҳамда Тошкентдаги Тожик Агропедагогика институтида доцент, ўзбек тили ва адабиёти кафедрасининг мудири вазифаларида ишлади.

1932 йил августидан 1933 йил декабригача Маданий қурилиш илмий текшириш институтида (УзНИИКС) лингвистика сектори бошлиғи бўлди, айни пайтда аспирантларга раҳбарлик ҳам қилди. Шундан сўнг 1936 йилгача А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида директор ўринбосари ҳамда лингвистика сектори бошлиғи вазифаларида хизмат қилди. 1936 йил 15 мартдан ҳозирга қадар Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетида кафедра мудири бўлиб ишлаган.

У. Т. Турсупов 1941 йил 21 июнида филология фанлари кандидати илмий даражасини олиш учун «Ўзбек тилида сўз туркумларининг ясалиши» деган мавзуда СамДУ Илмий Советида диссертация ёқлади. 1941 йил 17 июлдан 1946 йил 9 апрелгача эса Совет Армияси сафида хизмат қилди, фронтда взвод командири, бригада газетасининг редактори, «Красная Армия» газетасининг ўзбекча бўлимида адабий ходим бўлиб ишлади, олим 1946 йил 10 майдан ҳозиргача яна СамГУ ўзбек тилшунослиги кафедрасини бошқариб келмоқда. 1958 йилда унга профессорлик унвони берилди.У Самарканд шаҳар меҳнаткашлар депутатлари Советларининг 6-, 7-чақирик сайловларида депутатликка сайланган.

Биография

Улуғ Турсуновнинг илмий фаолияти анчагина бойдир. У ўзбек тилшунослигиининг илмий-назарий ҳамда практик масалаларига, хусусан, терминология, фонетика каби мураккаб соҳаларига бағишлаб 90 дан ортиқ илмий мақола, брошюра ва китоблар яратган. Булар орасида «Ўзбек тилида феълларнинг тузилиши», «Терминологияда панисломизм-пантуркизмга қарши», «Тил терминологиясида буржуа интилишига қарши», «Ўзбек терминологияси масалалари», «Совет даврида ўзбек тили тараққиёти», «Туркий тилларда сингармонизм», «Состояние узбекской терминологии», «Ўзбек диалектологияси ўз тараққиётининг янги этапида», «Қимматли грамматика» каби жиддий ишлар бор.

Олим «Ўзбек тилидаги сингармонизм ҳақида» (ҳамкор) номли ишида сингармонизм ҳодисаси дастлаб қаерда бўлган, қандай қилиб туркий тилларга ўтиб келган, деган саволларга жавоб беради, сингармонизмнинг ўзгармайдиган ҳодиса эмаслигини исботлайди, бу ҳодисани туркий тиллар материаллари асосида 3 пунктга бўлиб изоҳлайди: 1) сингармонизм қонуни туркий тилларнинг ҳаммасида баб-баравар текис равишда учрамайди, балки уларнинг ҳар қайсисида турли хил даражада учрайди; 2) бу ҳодиса, баъзи тилларнинг ўзида ҳам уларнинг тарихий ривожланиш шароитига қараб ўзгариб туради; 3) ўзбек адабий тилида сингармонизмнинг йўқлиги ва бу тилнинг Совет ҳокимияти даврида сингармонизм укладидан бутунлай воз кечганлиги, шундан сўнг эришган кучли тараққиёти юқоридаги фикрларнинг ёркин далили бўлади.

Муаллиф фактларга таяниб, сингармонизмнинг икки тури (танглай гармонияси ва лаб гармонияси) мавжудлигини кўрсатади. Олим «Ўзбек адабий тилининг тарихий курси», «Туркий тилларни тарихий-қиёсий чоғиштириш тарихидан» каби муҳим проблемалар устида иш олиб бормоқда. Ҳукуматимиз У. Т. Турсуновнинг фан соҳасидаги ҳамда Армия сафидаги хизматларини муносиб тақдирлаб, унга «Меҳнат Қизил Байроқ», «Қизил Юлдуз», «Ҳурмат белгиси» орденлари, «Меҳнатдаги шуҳрати учун», «Сталинград мудофааси учун», «Германия устидан ғалаба учун» медаллари берган.

Асарлари:

1930

Ўзбек тилида феълларнинг ясалиши. Тошкент.
Тилшуносликда янги бурилиш. «Аланга» журнали, 7-сон, Тошкент.

1933

Терминологияда панисломизм-пантуркизмга қарши. «Китоб ва инқилоб», Тошкент.
Тил терминологиясида буржуа интилишига қарши. Тошкент.
Ўзбек терминологияси масалалари. Тошкент.
Ўзбек адабий тилининг актуал масалалари ҳақида. УзНИИКС тўпламида, Тошкент.
Ўзбек терминологияси принциплари. Тўплам, Тошкент.

1947

Ўзбек тилида кўмакчилар. ЎзДУнинг филология масалаларига бағишланган тўпламида. Самарқанд.

1956

Ўзбек тилида феъл даражалари. Тил масалалари, тўплам, ЎзДУ, Самарқанд.
Ўзбек адабий тилида сўз-терминлар танлаш принциплари. Самарқанд.

1957

Узбекский литературный язык за 30 лет. Тил масалалари, тўплам, Самарқанд.
Совет даврида ўзбек тилининг тараққиёти. Филология масалалари, тўплам, Самарқанд.

1959

Ўзбек тили морфологияси. (Ҳамкор), Самарқанд.
Ўзбек тилидаги сингармонизм ҳақида. Ўзбек Давлат университетининг асарлари, Янги серия, 91-сон (ҳамкор), Самарқанд.
Ҳозирги замон ўзбек тилининг баъзи масалалари (юқоридаги тўплам, ҳамкор).
Эсперанто нима? «Фан ва турмуш» журнали, Тошкент.
Ўзбек терминологиясининг бойиш йўллари, Ўзбек Давлат университетининг асарлари, Янги серия, 102- сон, Самарқанд.
Ўзбек тили синонимлари масаласига доир. Ўзбек Давлат университетининг асарлари, Янги серия, 102- сон, Самарқанд.

1960

Состояние узбекской фразеологии. «Фразеология», тўплам, Тошкент.
Дарсликларни такомиллаштириш сари. «Совет мактаби» журнали, 5-сон, Тошкент.
Ўзбек диалектологияси ўз тараққиётининг янги босқичида. Ўзбек Давлат университетининг асарлари, филология масалалари, 103- сон, Самарқанд.
Самарқанд область ўзбек халқ шевалари таснифининг материаллари. Филология масалалари, тўплам, Самарқанд.

Асарлари:

Тезисы доклада на гор. конференции (юқоридаги тўплам).
Ўзбек тилшуносларининг ижодий изланишлари. «Вестник высшей школы», Ташкент.

1962

Сопоставительная грамматика русского и узбекского языков (синтаксис; ҳамкор), Самарқанд.
Рус ва ўэбек тиллари грамматик қурилишининг қиёсий анализи. (Ҳамкор), Самарқанд.

1963

Ўзбек тарихий диалектологияси учун халқ эпослари тилини ўрганишнинг аҳамияти. Самарқанд.
О состоянии узбекских говоров Самаркандской области. Научные труды ТашГУ, вып. 211, Ташкент.

1964

Достижения самаркандских языковедов. «Ўзбекистонда ижтимоий фанлар» журнали, 7-сон, Тошкент.

1965

Ҳозирги замон ўзбек тили. (Ҳамкор), Тошкент.
Ўзбек тилидаги баъзи бир равишдош формаларининг хусусиятлари. Ўзбек Давлат университетининг асарлари. Филология масалалари, серия, 139, Самарқанд.
Омонимларнинг пайдо бўлиши. Ўзбек тилшунослиги масалалари, тўплам, Тошкент.
Синонимлар луғатини мукаммаллаштирайлик. «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали, 6- сон, Тошкент.
Творческая биография проф. Е. Д. Поливанова. В кн: «Актуальные вопросы языкознания», Самарканд.
Ҳозирги ўзбек адабий тили (ҳаммуаллифликда).

Copyright © 2022
All Rights Reserved.